

fahs

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund

NUMMER 3 august 2011 25. ÅRGANG

Vilhelm Petersens Købmandshandel på Kighusbakken (Roskildevej 153). Foto ca. 1950.
Her startede Mogens Vestergaard Petersen og Eric Dræby virksomheden PODIS i 1943.
Læs mere om virksomheden inde i bladet.

Nyt fra bestyrelsen

”Christian 4. som kanonstøber”, foreningens årbog for 2011, udkommer den 2. september. Derefter vil adskillige hjælpere begynde at dele bøgerne ud. Medlemmer der bor langt væk, vil få tilsendt bogen med undtagelse af vores svenske medlemmer, som jeg laver en særlig aftale med.

Det er i år ikke muligt selv at hente sin årbog, så der er ikke andre muligheder end at væbne sig med tålmodighed. Bogen skal nok dukke op i løbet af september - hvis man ellers har betalt sit kontingent. Det siges at der endnu er enkelte syndere!

Arbejdet med årbogen for 2012 skrider planmæssigt fremad. Temaet er boligbyggeri i Nordsjælland i 1900-tallet, og bogen vil indeholde artikler af flere forfattere, som på hver deres måder belyser forskellige typer af ejendomme/boligformer.

Årets anden tur går som det fremgår af bagsiden til Kulturværftet i Helsingør. Som det er de fleste bekendt, er biblioteket der min daglige arbejdsplads. Jeg tror at Suzanne Schytt starter rundvisningen på bibliotekets 3 etager for at forsætte i Bygning 13 - nabobygningen, som bl.a. indeholder to scener og diverse mødelokaler. Selvom jeg håber, at Suzanne viser bibliotekets flotteste udsigt fra ”min” etage (3’eren), så handler rundvisningen nok så meget om ideen bag Kulturværftet, visionerne og mulighederne. Når deltagerantallet er sat til max 30 skyldes det primært, at der ikke er plads til flere mennesker i Værftsmuseets mødelokale.

På bestyrelsens vegne
Eva Stennicke

FAHS

Medlemsblad for Frederiksborg Amts
Historiske Samfund
Eva Stennicke (ansvh.)
Tryk: FOA
Tilrettelæggelse og layout: Eva Stennicke

FAHS udkommer 4 gange årligt, i februar, april, august, november.
Artikler sendes til redaktøren.

Bestyrelsen:

Eva Stennicke (formand)
Peter Kalko (næstformand)
Anders Alsløv (kasserer)
Torben Bill-Jessen (ture og foredrag)
Margrethe Krogh Sørensen (sekretær)
Rolf Kjær Hansen
Kirsten Baunegaard

Kontakt til foreningen:

Eva Stennicke
E-mail: eva.stennicke@mail.dk
Tlf.: 49 28 36 38
Adresse: Frederiksborg Amts Historiske
Samfund v/Eva Stennicke
c/o Biblioteket Kulturværftet,
Allegade 2
3000 Helsingør

Foreningens bank: Nordea,
Registreringsnummer: 1335
Kontonummer: 4374709599

På www.fahs.dk finder man bl.a. opdaterede oplysninger om udflugter og foredrag. Desuden registeret til årbøgerne 1906-2000 samt en oversigt over de ældre årbøger, som foreningen stadig har til salg.

”Gustavus Johansson”s besøg i Nordsjælland 1638

af Bjørn Westerbeek Dahl

Da svenskekongen Karl Gustav efter Roskildefreden i 1658 fik lejlighed til at besøge Frederiksborg Slot og siden Helsingør, var det ikke første gang, han fik disse steder at se: Allerede tyve år tidligere havde han som 15-årig opholdt sig nogle dage i Nordsjælland på en gennemrejse fra Sverige. Det skete som første etape på en dannelsesrejse, der skulle føre ham rundt i Europa, hvor han skulle lære andre landes sæder og skikke at kende og uddannes til kommende fyrste.

Han rejste ikke under eget navn, men som ”Gustavus Johansson” for at rejsens betydning i den unge mands udvikling ikke skulle drukne i formalia. Den unge prins var født i november 1622, og var i juni måned 1638 altså 15½ år gammel og dermed voksen nok til at gøre sig sine egne iagttagelser og kommentere verden. Fra hans egen hånd foreligger en dagbog, der er ført på latin og som kan suppleres med breve fra ham selv og hans ledsagere hjem til moderen pfalzgrevinde Katarina og faderen pfalzgrev Johann Kasimir zu Pfalz-Zweibrücken-Kleeberg.

Moderen var søster til den berømte krigerkonge Gustav Adolf, der havde ført Sverige ind i 30-årskrigen og dermed havde grundlagt landets kortvarige stormagtsstatus.

Som følge af slægtskabet med den barnløse dronning Christina var prinsen en nærtliggende arving til den svenske trone, og familien opholdt sig da også i Sverige. Først i 1649 blev han valgt til tronfølger. Ved Christinas abdikation fem år senere blev Karl Gustav Sveriges konge.

I 1638 var han altså endnu en ganske ung mand, der skulle lære verden at kende. Rejsen var nøje forberedt: Johann Kasimir havde fået stillet 2.000 rdlr. til rådighed med henblik på prinsens rejse og han fulgtes af sin hofmester Johan Rosenhane og sin lærer Bengt Baaz-Ekenhielm, der havde fået nøje forskrifter om, hvad han skulle se.

Desuden har der rimeligvis været flere tjenende ånder, men næppe overvældende mange, da prinsen skulle rejse inkognito, så han kunne gøre sine iagttagelser uforstyrret af datidens ceremoniel. Rejsen begyndte den 29. maj 1638 og via Markaryd blev grænsen til Danmark overskredet den 2. juni og den 3. nåede man Helsingborg.

Her blev selskabet sejlet over Øresund ”eller det danske Hellespont”, som prinsen sammenlignede strædet med en markering af sin klassiske dannelse, og rejseselskabet kom så til Helsingør, hvor man indlogerede sig hos en skipper af hollandsk herkomst.

Den svenske resident i byen Johan Fagraeus-Strømfelt fik først lejlighed til at hilse på de fornemme gæster lidt senere på dagen, da han havde været en tur i København. Den følgende dag brugte residenten til at manuducere prinsen i den danske stats organisation, som prinsen fandt var noget anderledes end den svenske. Desuden fortalte Strømfelt sin elev om, hvorledes man fejrede bryllupper og foretog begravelser i den danske adel.

Den 5. juni benyttede man til at kikke nærmere på Helsingør og den afsluttedes med en middag i residentens have. Karl

På sin videre færd kom Karl Gustav til Paris, hvor han i 1640 blev portrætteret af Daniel Dumonstier. Foto efter Hilding Rosengren, 1913, efter original i Bibliothèque Nationale, Paris.

Gustav nævner i sin dagbog, at han ikke var imponeret af Helsingørs – og vel nærmest Kronborgs – muligheder for at kunne forsvare sig mod en fjende, og man aner allerede den senere krigerkonge i svøb.

Den følgende dag, den 6. juni, foretog man en udflugt til Frederiksborg Slot. Her var prinsen imponeret over at se Neptunfontænen med sine 19 skulpturer af bronze

ved indgangen til slottet. Interessen for netop det springvand, som godt 20 år senere skulle blive ført til Sverige, var tydeligvis vakt tidligt. Inde på slottet fik han lejlighed til at se slotskirken med prædikestolen af cedertræ og sølv, og alteret med sine udsmykninger i sølv. Carl Gustav fik også forevist den store sal (riddersalen), hvor han bemærkede en sølvornamenteret kamin og det podium, hvor musikerne kunne

stå, og som også var udsmykket med sølvarbejder.

Dagbogen kan ikke skjule, at prinsen var imponeret, og Baaz skrev da også hjem til Sverige, at man havde set meget smukt på slottet, og han citerede indirekte Karl Gustav for at sige, at han blot savnede, at en anden kongen boede der – lidet anende, at han senere skulle få lykkelige stunder på slottet.

Over for Frederiksborg Slot – ved den nuværende barokhave – lå det lille slot Sparepenge, hvor prinsen fik forevist forskellige granater og særligt 13 ryttersadler, som prins Christian havde brugt til sit bryllup [det store bilager i 1634]. De var prægtigt udstyret med perler og hver forsynet med en safir. Tilsammen havde de kostet kongen 70.000 rldr., meddelte den tydeligvis imponerede prins.

Efter besøget vendte man tilbage til Helsingør, hvor prinsen dagen efter, den 7. juni, fik lejlighed til at se Kronborgs fæstningsværker, som han fortalte, at man i byens var glade for, men som den danske konge var begyndt at forbedre. Den 9. juni sluttede opholdet i Nordsjælland, da prinsen og hans følge rejste til København, hvorfra man efter få dage fortsatte videre ud i den store verden.

Det er overraskende at kunne konstatere, at den udvalgte prins Christian rejste fra Helsingør netop den 9. juni. Han havde opholdt sig med sin gemalinde Magdalene Sibylle på Kronborg siden slutningen af april, og de rejste som Karl Gustav ligeledes mod København. Det må dog anses for tvivlsomt, om de to fyrstesønner har mødt hinanden, endsige er fulgtes ad, da det vel ellers ville være nævnt i enten Karl Gustavs dagbog eller i de breve, hans ledsagere skrev hjem om turen.

Det nævnes dog i et brev fra Baaz til pfalzgrevinde Katarine, at prinseparret opholdt sig på Kronborg under Karl Gu-

stavs ophold i byen. Prins Christian omtales i mindre flatterende vendinger, da han til svenskernes forargelse ”som en lakaj” og ”fuld og tosset” havde redet gade op og gade ned i Helsingør og åbenbart generet folk. Det havde ikke været ”fyrsteligt”, kommenterede Baaz. Om denne gadeorden så havde fundet sted under Karl Gustavs besøg, vides ikke, men historien – sand eller falsk, selvoplevet eller erfaret gennem rygter - kan have bekræftet Karl Gustav i hans kritiske opfattelse af det danske hof, og den kan have lagt spiren til senere tiders store opgør med Danmark i 1658-60.

Kilder:

Internarium R. Carolo Gustavi. Udgivet af Erik M. Fant. Uppsala 1786.

Hilding Rosengren: *Karl X Gustaf före tronbestigningen. Uppsala 1913, s. 42-43.*

Bjørn Westerbeek Dahl: ”Dette overmåde plaiserlige sted”. *Frederiksborg Slot som svensk residens 1658/59, i: Fabs 2010. Årg. 24, nr. 4, s. 3-6*

Atommodeller - Den optiske bæk - 2 takts-dieselmotoren - undervisningsmaterialer til folkeskolen

Mogens Vestergaard Petersen og Eric Dræby startede i 1943 virksomheden PODIS – Petersen og Dræby interessent selskab. De solgte salgsafdelingen i 1988 efter 45 år til Preben Høeg Staun, mens resten blev solgt i løsdele.

Interview og redaktion: Margrethe Krogh

Mogens Petersen fortæller: Jeg blev født i Hillerød i 1921 som den ældste af 4 søskende. Den eneste pige Inger var den næstældste. Herefter fulgte Knud, der blev ingeniør og Erik, der blev tandlæge. Desværre er jeg den eneste, der er i live i dag (2011).

Vi boede forskellige steder i min tidligste barndom, men fra 1923 boede vi på Kighusbakken (Roskildevej 153) overfor det tidligere Forsøgsmejeri. Her havde min far Vilhelm Petersen sin købmandsforretning. Min mor var også indfødt hillerødaner, hun var født Karla Jensen. Hun var ud af en stor børneflokk, der talte Børge, Arne, Poul, Else og Karla. Min mor døde allerede som 53 årig, så det er ikke efter hende, at jeg har arvet de gener, der giver en høj alder (Mogens fyldte i 2011 90 år). Udover at være købmand tjente min far penge ved at gå ud og spille rundt omkring i Nordsjælland. Han tjente næsten lige meget ved at spille som ved at have forretningen (i alt 3000 kr. i 1930). Min mor passede huset og den meget store have, der hørte til huset. Området var kun sparsomt bebygget. Der lå forskellige husmandssteder, flere gartnerier og frugtplantager.

Ved siden af vores hus lå Favrholt Skole, så det var jo naturligt, at jeg skulle gå der. Det gjorde jeg også i 1. og 2. klasse, men så syntes min far, at vi lærte for lidt og ville have mig i Nyhuse Skole. Vi boede jo i Frederiksborg Slotssogn, så det var en skole indenfor kommunen, men det kunne man slet

ikke dengang. Det endte med, at jeg kom på Marie Mørks Skole inde i Hillerød. En privat betalingsskole. Hvordan de fik råd, ved jeg ikke, men jeg skulle have det bedste. Der gik jeg så i 3., 4., og 5. klasse, hvorefter jeg kom på Frederiksborg Statsskole, som jo var gratis og fik min realeksamen. Helt gratis var den nu ikke. Man skulle selv betale for bøgerne.

Jeg havde altid interesseret mig for finmekanik og efter realeksamen ville jeg i lære som finmekaniker. Dengang tog man ikke realeksamen for at blive mekaniker, men jeg fik da min vilje og kom i lære hos Otto Nielsen, Frederiksgade 13, Hillerød. Min far kendte Otto Nielsen. Det hjalp nok også. Her var jeg i lære fra 1938-42. Vi lærte alt på gammeldags maner. Alt blev lavet med drejebænk og med håndstål. Det er for længe siden, og ingen i vore dage kan lave finmekanik på den måde. Efter fire år var jeg udlært. Desværre var Otto Nielsen blevet syg af tuberkulose. Han døde kort efter.

Da jeg var uden arbejde, satte jeg mig i forbindelse med Eric Dræby, som også var finmekaniker. Han var udlært på Niels Bohr Institutet i København. Vi ville gerne købe virksomheden, men den kostede 10.000 kr. Det var mange penge. Jeg havde selv sparet lidt op 1000 kr. – ikke noget lille beløb i 1942. Jeg havde arbejdet i et af gartnerierne i hele min barndom og tjent 2 kr. om ugen. Jeg må have været meget spar-

Buevej 1 ca. 1944,
forrest: Mogens
Petersen

sommelig for at spare 1000 kr. sammen. Men det var ikke nok. Vi kunne ikke klare det.

I stedet startede jeg hjemme på Kighusbakken på mit værelse, men det gik jo ikke i længden. Drøbys bror havde et rum i en af længerne på Freerslev Central. Han havde en drejebænk, som vi kunne låne. Vi fik hurtigt gang i forretningen og leverede bl.a. måleinstrumenter til Erling Foss.

Jeg lavede også instrumenter til Erling Foss, da jeg arbejdede hos Otto Nielsen, så det faldt mig ikke svært. Erling Foss var et fantastisk menneske. Han havde forbindelser alle steder, men han gav ikke ud til højre og venstre. Man skulle selv yde en indsats. Kun hvis man ikke kunne klare det selv, trådte han til med sine forbindelser.

Det fik vi stor gavn af under og efter krigen, hvor det var småt med materialer. Erling Foss var en af initiativtagerne til oprettelsen af Danmarks Frihedsråd - det samlende organ for modstanden mod tyskerne under Besættelsen. Han var også medlem af rådet en kort periode, inden han måtte flyg-

te til Sverige. Hans søn Nils Foss grundlagde i 1956 Foss Electric.

Freerslev ordningen holdt ikke i længden, så vi var på jagt efter noget for os selv. Vi fik tilbudt at leje nogle værelser i kælderen hos en af lærerne på Nyhuse Skole, men det strandede, fordi der skulle lægges strøm ind. Det ville koste 1500 kr. Så hjalp min far os med at købe villaen på Buevej 1, som vi indrettede til fabrik. Huset var til salg for 25.000 kr. Det var rigtig mange penge og folk i byen mente, at så mange penge kunne man kun skaffe, hvis man arbejdede for tyskerne, og det gjorde vi bestemt ikke.

Huset bestod af en villa samt nogle garager. Vi klarede os fint. Det største problem, som vi havde, var at skaffe materialer til produktionen. Hvis man skulle have nyt messing, så skulle man aflevere gammelt messing. Det kunne man jo ikke skaffe bare lige sådan.

Min farmor var meget hjælpsom. Hun havde en masse kobberting, som hun ofrede. Men vi var også nødt til at bruge erstatningsmaterialer - noget der hed zinklege-

Personalet foran virksomheden, da den lå på Buevej 1

ring, som skulle erstatte messing og kobber. Det var noget rigtigt skidt.

Vi passede vores arbejde, men naboen på Buevej solgte sit hus, da han var bange for, at vores værksted ville blive sprængt i luften. Tyskerne havde fået færden af, at der måske foregik noget illegalt på Buevej, så de ville undersøge det nærmere. På Køben-

havnsvej spurgte de en ung pige - Agnete - om vej. Denne Agnete, der arbejdede på apoteket, var tilfældigvis den nabos datter, der var flyttet. Hun viste tyskerne den helt forkerte vej ud mod Dyrehavevej og sygehuset og ringede til os, så vi kunne komme væk. Så måtte vi gå under jorden. Firmaet blev passet af en lærekammerat og min mor

Firmaets bil ca. 1952. Mogens Petersen inde i bilen, Eric Dræby udenfor

Udstilling i KB-Hallen i 1950'erne. Fra venstre Eric Dræby, Hother-Jensen og Mogens Vestergaard Petersen. Kong Frederik 9. på besøg

ordnede regnskaberne. Efter krigen kom der gang i firmaet igen. Vi fortsatte med at lave måleinstrumenter til Erling Foss bl.a. til måling af fugtindholdet i tobak og tørv. Udover Erling Foss havde vi et fint samarbejde med civilingeniør Hartmann. Beck og Hartmann – begge ansat på Danmarks Lærerhøjskole – havde firmaet BEHA, som Erling Foss finansierede. Hartmann havde opfundet et apparat til måling af vandindholdet i korn. Derfor fik apparatet, som vi lavede, navnet BEHA-apparatet.

På et tidspunkt blev Hartmann ansat på Statens Forsøgsmejeri og fik derved sin gang i Hillerød. Han gik derfor til blikkenslager Andersen i Møllestræde for at få lavet chassererne til sine apparater. Andersen henviste til Otto Nielsen og derved kom vi ind i billedet. Det endte med, at han lejede sig ind hos os på Buevej, hvor han kunne lave sine eksperimenter i laboratoriet.

I 1953 fik vi et rigtig godt samarbejde med et svensk firma om levering af fysikapparater til de svenske skoler. Det gik vældig

Skoleudstilling i Kalnudborg ca. 1960

fint, men vi havde problemer med at skaffe arbejdskraft i Nordsjælland. Derfor købte vi Nysted Station på Lolland. Vi fik virksomheden i gang dernede, men desværre blev det kun kortvarigt, da firmaet i Sverige blev solgt. Så det blev i Hillerød, at vi fik vores base. Vi byggede flere gange vores virksomhed større på Buevej i Hillerød.

Oprindeligt bestod den af en villa og flere garager. På et tidspunkt brændte garagerne. Det skete ved, at Frederiksværksbanen, der jo kørte lige forbi med damptog, fik smidt gløder i græsset. Græsset var tørt, så ilden bredte sig hurtigt. Garagerne brændte ned, men vi fik dem da bygget op igen. Vi udviklede

5 gange med nye bygninger. På et tidspunkt købte vi grunden ved siden af for at få plads nok. Udover finmekaniker værkstederne havde vi et snedkerværksted, og vi havde en meget dygtig snedker. Vi havde brug for træfodder, som tingene kunne monteres på, derudover trisser til at vikke tråde på og vi brugte også modeller i træ, når vi skulle støbe ting. Vi havde selvfølgelig også brug for et pakkerum. Mindre leverancer blev pakket og sendt enten med post eller fragtmand, men store leverancer blev bragt.

Vi kørte selv f.eks. til Jylland og hjalp så med at pakke ud og stille op. Der var ser-

vice dengang! Vi havde også et udstillingsrum, hvor alle vores varer var udstillet. Her kunne vi demonstrere vores ting og vise, hvordan de fungerede. Mange fysiklærere var meget glade for vores hjælp til at finde ud af, hvordan tingene fungerede. Ikke alle lærere havde valgt fysikken af lyst. Nogle havde valgt faget mere af nød, så de havde brug for vores hjælp. På skolerne foregik det gerne i frokostpausen, men vi kom også til større arrangementer for at vise vores produkter. Til disse demonstrationer kom vi i forbindelse med rigtig mange lærere og andre, f.eks. forfattere, der arbejdede med nye lærebogssystemer. Vi kom i forskellige fysiklærerforeninger rundt om i landet og lavede demonstrationer af vores materiel. Ved store arrangementer havde vi superlektor Børge Bendt-Nielsen til at demonstrere. Det var ved et sådant arrangement, at vi mødte professor Poul Thomsen. Han havde været i Amerika, hvor han havde fået ideer til et nyt lærebogssystem.

Professoren og et team af lærere ville gerne have os til at medvirke. Vi syntes, det lød spændende, men det viste sig at være en kæmpe opgave. Til hvert af de nye forsøg skulle der laves en prototype ikke i et, men i 25 eksemplarer. De skulle så sendes ud til 25 skoler. Og først når lærerne ved de enkelte skoler havde sagt god for apparatet, kunne vi gå videre. Det var ikke alle apparaterne, der blev godkendt i første forsøg. Og så måtte vi om igen. Det tog nok 5-6 år og gav ikke mange penge, men sjovt var det. Vi har også bidraget med et nyt ord, der i dag findes i nudansk ordbog. Poul Thomsen kom hjem fra Amerika med en såkaldt "timer". Men vi syntes, at apparatet skulle have et dansk navn. Det blev navnet tempograf.

I 1957 overtog vi Weitzmanns kundekreds og lager. C. Weitzmanns etablering – fabrik for naturvidenskabelige lære-

midler, var et gammelt Hillerød firma startet i 1868 af Chr. Weitzmann. Efter hans død i 1909 blev firmaet drevet videre af de to sønner Carl-Johan og Knud Erik. Med overtagelse af kundekredsen blev vi i stand til at starte en egentlig salgsafdeling med vores egne produkter. Op igennem 1960- og 1970-erne udvidede firmaet hele tiden. Der var stor efterspørgsel efter fysikapparater. Skolerne indrettede nye fysiklokaler og nye lærebogssystemer blev lavet. Firmaet havde udvidet, så der nu var ca. 1000 m² etagemeter. Også medarbejderstaben blev udvidet. Da vi var to uddannede finmekanikere, måtte vi have to lærlinge. Så fik vi svende, og måtte have en lærling for hver svend. Til sidst måtte vi have 10 lærlinge, men vi nåede aldrig på mere end 8-9 stk. ad gangen. Da virksomheden var på sit højeste var der arbejde til 30 mand.

I de 45 år firmaet eksisterede var der blevet uddannet over 50 finmekaniker lærlinge, som bl.a. fik arbejde hos Foss Electric. I starten var det hele meget primitivt både maskiner og det værktøj, som vi brugte til fremstillingen. Med tiden fik vi lidt mere råderum, og havde råd til at købe nyt her og der. I starten brugt vi træfodder til apparaterne. Senere kom plastikken, som vi fik lavet i forskellige størrelser.

Efterhånden fik vi problemer. Vi havde haft firmaet i 45 år og var ikke unge længere. Eric Dræby blev ramt af Parkinsons sygdom. Så i 1988 afhændede vi firmaet.

Besøg på Kulturværftet og Værftsmuseet i Helsingør lørdag d. 15. oktober kl. 13

Vi mødes i receptionen på Kulturværftet, Allegade 2 Kl. 13. Her vil Suzanne Schytt (bibliotekar og mangeårig informationsmedarbejder) vise rundt i biblioteket og i den del af Kulturværftet, som der er offentlig adgang til.

Kl. 14 fortsætter vi til Helsingør Værftsmuseum, der ligger i porten til det gamle værft. Her vil Peder Olsen (fhv. ingeniør på værftet og historiker) fortælle om Helsingør Værft og vise museet frem.

Dagen afsluttes på Madam Sprunck, cafe/restaurant på hjørnet af Strandgade/Bramstræde.

Det koster 125 kr. at deltage. Beløbet dækker besøget på Værftsmuseet og kaffen/kagen. Desværre er der kun plads til 30 personer.

Det er ikke så nemt at parkere i Helsingør, men se evt. kortet over parkeringsmuligheder her: <https://helsingorkommune.dk/Borgere/by%20og%20trafik/parkering/parkeringkort.aspx>

Turen er ikke så velegnet for kørestolsbrugere pga indretningen af Værftsmuseet

Tilmelding til Torben Bill-Jessen. Helst på e-mail: tb-j@stofanet.dk ellers på tlf. 49 21 86 89.

Tilmelding skal ske senest den 13. oktober, men kan ikke foretages i perioden 24/9-3/10.